

Poštovani prijatelji,

U junu ove godine navršilo se ravno četiri veka od najstarijeg zapisanog pomena bunjevačkog imena u Bačkoj. Bunjevci su bili druga velika skupina južnoslovenskog rimokatoličkog stanovništva koja je, u vreme turske uprave (1541-1687), doseljena na ovaj prostor između Dunava i Tise, a njihove migracije odvijale su se u tokom 17. veka u nekoliko talasa, mahom iz Dalmacije i Like, odnosno Kliškog i Ličkog sandžaka.

Povećanje broja bunjevačkog stanovništva u Bačkoj nije pratilo i odgovarajuće prisustvo rimokatoličkog sveštenstva, pa je tim pre značajna pojava don Šimuna Matkovića, nekadašnjeg bosanskog franjevca, potom sveštenika i misionara, zapaženog duhovnog predvodnika i čoveka upečatljive ličnosti, čiji se pastirski rad godinama odvijao na prostoru Srema, Baranje i Bačke.

Prvi zapis bunjevačkog imena u Bačkoj potiče iz jednog od njegovih brojnih pisama, kojima se, prilikom boravka u Rimu 1622. godine, obraćao Kongregaciji za širenje vere, sa molbom da mu bude dodeljena župa (parohija) *Bunjevci* u Kaločkoj nadbiskupiji, s obzirom da je, kako je napisao, reč o njegovoj duhovnoj deci, o čijim se verskim potrebama pre njega niko nije starao. Bunjevačko ime tada je ponovljeno i u sažetku ove molbe, koji je, za kardinale, članove Kongregacije, na poledini dopisa načinio sekretar Kongregacije Francesco Ingoli, kao i u odluci pape Grgura XV, od 1. jula 1622, da se Matkoviću dodeli župa Bunjevci. Ova župa predstavljala je, zapravo, skupinu manjih naselja, sa prvim bunjevačkim doseljenicima na prostoru Somborske i Bajske nahije i verovatno je bila identična sa kasnijom somborskom župom, zabeleženom 1632. godine. Mada će uskoro dolaziti do nesporazuma, pa i sukoba između Matkovića i bosanskih franjevaca oko jurisdikcije nad prostorom koji su naselili Bunjevci, oni više neće biti verski zapostavljeni.

Najstarija pojava bunjevačkog imena u Bačkoj, zapisana 1622. g. zahvaljujući misionaru i svešteniku don Šimunu Matkoviću, ukazuje da je ovo narodno ime već bilo živo i prihvaćeno među doseljenicima, koji su se njime nazivali i predstavljali. Na osnovu toga možemo da zaključimo da je postojala i određena svest o istovetnosti, kao i osećaj pripadnosti ovom malom entitetu, koji će ubrzo uzrasti i razgranati se, ali će, prilikom konstituisanja savremenih etničkih i političkih nacija u 19. veku, pa i kasnije, biti predmet prisvajanja i pokušaja uključivanja u okolne veće nacionalne zajednice. Danas, četiri stoleća nakon prvog pomena etnonima *Bunjevac* u Bačkoj, ovu značajnu godišnjicu obeležavamo u vreme kada se često, sa

više aspekata i u kontinuitetu, osporavaju identitet i pravo ovdašnje bunjevačke populacije na svoju kulturu, tradiciju i slobodno etničko izjašnjavanje.

Sažeta studija koja je pred čitaocima skromno je svedočanstvo dugog pamćenja i samosvesti ovog, tako dragocenog i specifičnog panonskog etnosa, koji se, kroz četiri stoleća, uprkos različitim nedaćama, nije odrekao svog porekla, vere i nasleđa. Stoga, ako smo njome i u najmanjoj meri pomogli da ne zgasne žar te uporne i stoletne težnje „da Bunjevac dušu ne izdade“, trud nam nije bio zaludan.

Izdavač i autor posebno su zahvalni Beogradskoj nadbiskupiji i preuzvišenom nadbiskupu monsinjoru Stanislavu Hočevaru, gospođi Mariji Bošnjak iz Beograda, Istorijskom arhivu Kongregacije za evangelizaciju naroda u Rimu i Arhivu Vojvodine u Novom Sadu, koji su nam ljubazno pomogli prilikom sakupljanja građe za nastanak ove studije o 400-godišnjici prvog pomena bunjevačkog imena u Bačkoj. Za estetsku lepotu knjige zaslužan je dizajner Milan Jovanović Jofke.

No, da kažemo prvo nešto više o tome kako je u Bačku došao najstariji sloj Bunjevaca i koje sve pretpostavke postoje o etimologiji, odnosno poreklu bunjevačkog imena: Bunjevci su bili, kako sam već napomenuo, druga velika skupina južnoslovenskih rimokatolika, doseljena u više migracionih talasa u Bačku tokom 17. veka. Prva skupina bili su bački Šokci, koji se, kako nam svedoče turski defteri, u podunavskim selima, od Santova na severu do Bukina (danas Mladenova) na jugu Bačke, već nalaze u drugoj polovini 16. veka. U etnogenezi, odnosno nastanku bunjevačke etničke skupine, učestvovalo je, tokom decenija i vekova, stočarsko ili pastirsko stanovništvo zapadne Hercegovine i jugozapadne Bosne, slovenskog, a moguće je manjim delom i romanskog porekla, kao i stanovništvo kontinentalne Dalmacije, kasnije i Primorja, Like i Gorskog kotara, na čije su se prostore Bunjevci, vremenom, naseljavali. Više pretpostavki postoji o etimologiji etnonima *Bunjevac*, ali se nije došlo do pouzdanog zaključka o izvornom značenju ove reči, koja je, moguće je, prvobitno predstavljala pejorativnu odrednicu uže skupine doseljenog ili zatečenog stanovništva na području severne Dalmacije, a potom je prešla u etnonim šire skupine stočarskog rimokatoličkog stanovništva doseljenog s područja Hercegovine i jugozapadne Bosne. Etnonim Bunjevac je, svakako, već bio u upotrebi prilikom prvih bunjevačkih seoba u Bačku.

Najstarije i najčešće etimološko tumačenje etnonima *Bunjevac* sadržano je u tvrdnji o toponimskom korenu po imenu reke Bune, pritoke Neretve. Da je ovo predanje moralo biti staro i prisutno među samim Bunjevcima potvrđuje najranije italijanski putopisac i teolog Alberto Fortis, u engleskom izdanju svog poznatog

putopisa o Dalmaciji, objavljenog u Londonu 1778. godine, koji piše da Bunjevci u Dalmaciji sebe zovu tim imenom jer su doseljeni s prostora Bune u Bosni, Sličnu tvrdnju ponavlja potom i franjevac i jezikoslovac Marijan Lanošević u delu *Evandelistar ilirički...* iz 1794. godine, koji piše da je *Bunjevac tako nazvan od Bune vode u Dalmaciji*. Istovetno ovaj etnonim tumači i Đena Sarić, u prilogu o Bunjencima, objavljenom 1842. g. u br. 79 mađarskog časopisa „Regele – Pešti Divatlap“ i kaže da je *nekadašnja postojbina ovog naroda bila na obalama reke Bune, koja je razdvajala Bosnu i Dalmaciju, pa im otuda i ime*. Konačno, i Vuk Stefanović Karadžić, u svom „Kovčežiću“, 1849. g. piše: *Bunjevci može biti da se zovu od hercegovačke rijeke Bune, od koje su se, kao što se pripovijeda, negda amo doselili*. Drugo često navođeno tumačenje smatra da je koren imena Bunjevac u reči *bunja*, kojim su nazivane kamene pastirske kolibe po Dalmaciji. Tumačenja ima još, a kao naš prilog jednom od njih navodimo zapis iz „Ilirskih narodnih novina“, br. 36, od 3. maja 1836, u kojima je objavljena vest iz Livna u Bosni kako *ovde sakupljene puntarske čete ne samo da se nisu razišle, nego iz iste turske Horvatske dohađaju svaki dan novi **bunjevci** ražajući i paleći svuda kud idu...* U ovom slučaju reč *bunjevci* upotrebljena je u značenju *pobunjenici, ustanici*. U istom značenju ta reč navedena je i nekoliko meseci kasnije, u članku o pobunjenicima u Španiji, objavljenom u „Ilirskim narodnim novinama“, br. 69, od 27. avgusta 1836, u kojoj se kaže da je u Malagi *imenovan vojnički sud da sudi verhu **bunjevaca** i svakom Španjolcu podijeljeno pravo*. Možemo samo da pretpostavimo da je isto značenje navedena reč imala i u vreme nastanka etnonima Bunjevac, najverovatnije još u 16. stoleću, ali svakako je indikativno da je u prvoj polovini 19. veka reč *bunjevac* u ilirskoj štampi korišćena u značenju *pobunjenik*. U Dalmaciji Bunjevci se često beleže i imenom Morlaci.

Etnonim *Bunjevac – Bunjevci* održaće se u internoj upotrebi među tada i kasnije doseljenim katoličkim stanovništvom iz Dalmacije, Like i Bosne, a u zvaničnim dokumentima 17. i 18. veka, najčešće pisanim na latinskom jeziku, bački Bunjevci beleženi su kao Dalmati, Iliri ili Katolički Raci, a samo povremeno i sa imenom Bunjevci. Svoj jezik Bunjevci su, u starijim pisanim izvorima, najčešće nazivali dalmatinskim, slovinskim ili ilirskim. U vreme buđenja nacionalnog romantizma, u drugoj polovini 19. veka, Bunjevci otpočinju rad na emancipaciji svog identiteta. Postojano sputavanje ovih aktivnosti proisticalo je iz asimilatorske državne politike Kraljevine Ugarske. Posle raspada Austrougarske, Bunjevci su, u predratnoj jugoslovenskoj državi (1918-1941), u svom nacionalnom razvoju bili rastrzani

između autohtonog i hrvatskog identiteta, a neposredno po završetku Drugog svetskog rata, izričitom naredbom novih vlasti od 14. maja 1945. godine, bilo je onemogućeno njihovo zvanično izjašnjavanje bunjevačkim imenom i pripadnošću. Savremen trenutak Bunjevaca u Bačkoj nažlost se ogleda u nacionalnoj dihotomiji.

Moguće je da je već tokom druge polovine 16. veka bilo pojedinačnih doseljavanja ili seoba manjih skupina bunjevačkog stanovništva na širi prostor Podunavlja. U turskom defteru Sremskog sandžaka iz 1566/67. godine, u selu Viršojovci, pretežno naseljenom rimokatolicima, koje je pripadalo nahiji Nemci, zapisan je Jakov Bunjevac. Ipak, prve znatnije seobe Bunjevaca u Bačku dogodile su se tek početkom 17. veka. U neka od 40-tak napuštenih sela Somborske, Bajske, a delom i Subotičke nahije, iz kojih se pravoslavno stanovništvo odselilo 1598. godine, u vreme austrijsko-turskog Dugog rata, daleko na sever Ugarske, u okolinu Ostrogona, tada se doseljava prvi talas Bunjevaca sa prostora Kliškog sandžaka. Prva organizovana seoba Bunjevaca u Bačku dogodila se oko 1607/08. godine, kada se, po završetku Dugog rata, prema izveštaju šibenskog kneza mletačkom Senatu iz 1608. godine, oko dve hiljade *morlačkih kuća* preselilo u Podunavlje kako bi se oslobodili turske tiranije i otimačine, koje više nisu mogli da trpe. Seoba je predstavljala epilog zajedničke pobune stanovništva iz okoline Drniša, usmerene protiv nasilja i zloupotreba koje su činile turske vlasti Kliškog sandžaka. Ne znamo da li je prva seoba Bunjevaca u Bačku, posle koje je turska granica prema Dalmaciji opustela, značila samo bekstvo od osiljenih upravljača Kliškog sandžaka, ili kaznenu deportaciju. Verovatno da je seoba, ipak, bila upravljana i podsticana od turskih vlasti, kojima je odgovaralo da bude uklonjen ili razređen nepouzdan buntovni hrišćanski element sa tursko-mletačke granice, a da njegovim preseljenjem bude popunjeno područje Bačke (Segedinskog sandžaka), koje je zapustelo nakon Dugog rata.

Još jedna seoba Bunjevaca u Bačku dogodila se, verovatno, oko 1619/20. godine, ovog puta iz susednog Ličkog sandžaka. Prva pojava Bunjevaca u okolini Baje datirana je u 1619. godinu, pa možemo da pretpostavimo da se, u isto vreme, Bunjevci pojavljuju i u tadašnjoj somborskoj nahiji. Proces najranijih bunjevačkih migracija u Bačku i Južnu Ugarsku, na prostore nekadašnje srednjovekovne Bodroške županije, verovatno je trajao u kontinuitetu od skoro četvrt stoleća. Uslediće tokom istog veka još dve značajne i velike migracije bunjevačkog stanovništva – ona oko 1670. godine, po završetku Kandijskog rata, i ona najpoznatija i najveća, u leto 1687. godine, u vreme turskog povlačenja iz Bačke.

Na trag mogućeg zavičajnog porekla bunjevačkog stanovništva doseljenog u Sombor i okolinu u prvim migracionim talasima, ukazuje i jedna toponimska podudarnost. Nazivi okolnih somborskih pustara Neorić i Braćević, koje su tokom 17. i 18. veka više puta zapisane u popisima ovdašnjih poseda, a ubeležene su i na mapama iz tog vremena, istovetni su sa toponimima nekadašnje dve pomoćne i obližnje tvrđave kliških uskoka u severnoj okolini Klisa, u Dalmaciji, u župi Zminja, kasnije nahiji Kliškog sandžaka sa imenom Zminje Polje (prema podacima turskog deftera za Kliški sandžak iz 1550. godine, stanovništvo ove nahije većinski su činili katolički vlasi ili Morlaci, uz prisustvo i pravoslavnog vlašskog elementa).

Prve skupine doseljenih Bunjevaca zatekao je između Baje i Sombora don Šimun Marković, katolički sveštenik poreklom iz Olova u Bosni, koji je od početka 17. veka misionarski radio na prostoru Srema, Bačke i Baranje. Rođen je oko 1575. g. u Olovu, kao sin Ivana (Petrovog) Jakšića, a prezime Matković poneo je po imenu zaseoka iz kog je potekao. U izveštaju Bartolomeja Kašića o don Šimunu Matkoviću iz 1613. godine, piše da je Matkovićev otac poreklom bio iz bosanske kraljevske porodice, te da je, kao imućan čovek, bio pokrovitelj franjevačkog manastira u Olovu, a njegova mati potekla je iz porodice Petra Bogilovića, čiji su preci darovali svoje kuće za gradnju Marijine crkve i franjevačkog manastira u Olovu. Sa 12 godina mladi Šimun primljen je u franjevački manastir u Olovu, u kome je proveo narednih deset godina, gde je primio i prvu tonsuru od bosanskog biskupa Franje Baličevića. Kada je napunio 22 godine Šimun Matković napustio je franjevački manastir u Olovu (moguće je da još iz tog perioda potiče njegov dugogodišnji nepomirljiv, pa i neprijateljski stav prema franjevcima, mada je nejasno da li zbog lične povređenosti ili sveštениčkih ambicija). Preselio se u Barsku nadbiskupiju, gde se naredne tri godine posvetio verounauci. Oko 1601. g. zaređio ga je za sveštenika zadrinski (sapski) biskup, u oblasti severne Albanije i reke Drim. Potom je, kao sveštenik, služio u Čiprovcima, jednom od nekoliko katoličkih naselja u severozapadnoj Bugarskoj, u kome su živeli potomci nemačkih rudara Sasa, te bosanskih katoličkih porodica, preseljenih ovde u ranijim vekovima. Ubrzo je, nakon bolesti, Matković napustio Bugarsku, a posle oporavka u rodnom Olovu prešao je u Srem, gde je, sa kraćim prekidima, boravio do 1612. godine (sedište mu je bilo u podunavskom selu Bapska, u zapadnom Sremu). Kašić u svom izveštaju govori o Matkovićevom radu u Sremu i Slavoniji, o njegovoj borbi za preobraćanje vernika i o krštavanju preko dvadeset hiljada duša, odnosno dece koja su, zbog nedostatka sveštenika, ostajala nekrštena i po više od deset godina.

Šimun Ivan Matković bio je ličnost upečatljivih svojstava – ambiciozan i temperamentan, organizovan, uporan, istrajan, vešt i neobično preduzetan, poliglota i vrstan besednik, realista i odličan poznavalac ljudskih naravi i političkih prilika. Neumorno se borio za prava svojih vernika i svoje crkve, ulazeći u opasne svađe i nesporzume sa turskim vlastima, pravoslavnim i protestantskim sveštenstvom, turskim spahijama i hrišćanskom vlastelom, pa i sa bosanskim franjevcima i drugim katoličkim sveštenicima. Godinama požrtvovano radeći Matković je uspeo da delimično obnovi duhovni život rimokatolika na prostoru Južne Ugarske, posebno onih srodnih mu po jeziku i poreklu. Odlazio je Matković u Carigrad, pred carski presto, i to ne jednom. Tražio je i od sultana je dobio povlastice i prava za svoje vernike i crkvu, odlazio je četiri puta pred Svetu Stolicu u Rim, posećivao je Budim, Beograd, Beč, Zagreb, Pečuj, Osijek, i svuda se žestoko borio sa protivnicima svoje vere i uzurpatroima katoličkih crkava i crkvene imovine.

Bio je često napadan, zatvaran, pretučen i suđen, a više puta pokušali su i da ga ubiju, ali je istrajavao. Uspeo je, uz saglasnost pape, da dovede 1613. g. na prostore Južne Ugarske isusovačku misiju, koju je predvodio umni sveštenik i pisac Bartol Kašić. On je na licu mesta video koliki je trud ulagao Matković u očuvanje i širenje vere i kako ga vernici prihvataju kao svog istinskog pastira, te ga je predložio za zvanje biskupa. Taj predlog nije prihvaćen u Rimu zbog intriga bosanskih franjevaca i navodnog nedovoljnog obrazovnog nivoa Šimuna Matkovića.

Ipak, Matković je neumorno nastavljao dalje. Kao župnik u Mohaču, prelazeći na levu stranu Dunava, susreo se posle 1615. g. sa tek doseljenim prvim skupinama Bunjevaca, koji su bili bez ikakvog duhovnog staranja, pa je postao njihov dušebrižnik. Odlazeći treći put u Rim, u proleće 1622. godine, poslao je molbu da mu bude dopuštena stalna jurisdikcija nad župom koju je nazvao Bunjevci, zapisavši tako prvi put u istoriji etničko ime Bunjevaca u arhivske spise. Više o tom događaju i zapisu pročitajte nam malo kasnije u poglavlju iz knjige koleginica Ružica Parčetić.

Konačno, nastavio je u godinama koje su sledile da se bori za svoju jurisdikciju nad prostorom južne Ugarske, i protiv franjevaca, i protiv administratora Beogradske biskupije, koja je dobila nadležnost nad prostorom Južne Ugarske. Borbu nije napuštao i kada je bilo očigledno da je besmislena i da su franjevci svojim snažnim vezama obezbedili jurisdikciju nad ovim prostorom. Matković je mučen i zatvaran i pred sam kraj života, a preminuo je oko 1638. godine.

Prisustvo narodnog sveštenstva, prvo Šimuna Matkovića i drugih tada još retkih sveštenika, a potom i bosanskih franjevaca, zavetovanih na siromaštvo, čistoću i poslušnost, bilo je od presudnog značaja za očuvanje duhovne i etničke pripadnosti bačkih Bunjevaca u 17. i 18. veku. Vežanost naroda za svoje duhovnike nije bila utemeljena samo na istorodnosti i maternjem jeziku (mada je i ta dimenzija bila snažna), već i u stalnom zajedništvu kroz istorijska iskušnja i nedaće, u potpunoj danonoćnoj posvećenosti pastvi i svom redu, te na njihovom staranju i brizi za elementarno prosvjećivanje tog naroda, za njegovu egzistenciju i integritet u tuđinskom okruženju.

Bez narodnog sveštenstva oličenog u Matkoviću i franjevcima, bački Bunjevci tokom prvog stoleća boravka na ovom prostoru ne bi opstali u svojoj etničkoj pripadnosti i veri, niti bi imali temelj za kasniji uspon, tokom koga će, od kraja 17, pa sve do početka 20. veka, imati značajnu ulogu u vojnom, političkom, administrativnom, duhovnom i privrednom životu Bačke, a posebno gradova Subotice, Sombora i Baje, u kojima su Bunjevci, tokom prethodna četiri stoleća, ostavili snažan pečat svog etosa i urbaniteta.

O korenima i prvim svedočanstvima tog dugog i starog bunjevačkog istorijskog i etničkog identiteta, koji u Bačkoj ulazi u peti vek svog trajanja, priča upravo knjiga koju večeras predstavljamo. Raduje me činjenica da vam je izdavač darovao po primerak knjige jer će tako ona obaviti svoju misiju i svrhu – a to je da stigne u ruke čitalaca. Hvala Vam na strpljenju i pažnji.